

Selma RALJEVIĆ*

TRANSNACIONALNA KNJIŽEVNA AMERIKA

Sažetak: Prostor i vrijeme savremenosti obilježeni su brojnim revolucionarnim pokretima, kao i propitivanjem staroga ili, u posudbi riječi iz engleskog govornog područja, „remapiranjem” kako segmenata, tako i cjeline svjetske i, u posebnom ključu, američke pojavnosti, pa tako i književnosti. U dijalektici, metaforički rečeno, savremenih kretanja književnosti i kulture SAD i (post)nacionalne književne teorije i kritike, transnacionalna poetika se stavlja u centar izučavanja književnosti SAD. Općenito, širokim propitivanjem američkog (post)nacionalnog i postkolonijalnog identiteta transnacionalno (st) se postavlja u centar procesa transformacije američkih studija krajem XX i početkom XXI stoljeća. S obzirom na to da je roman žanr koji se nalazi u stalnom pokretu, pa time i u stalnom definiranju i redefiniranju, te da, u parafrazi riječi američke profesorice književnosti Wai Chee Dimock, ima spužvastu teksturu, pa stoga *transtekstualno* upija, ali i uvijek iznova, na jedinstven način, iskazuje istine ljudskog iskustva — najpuniji je izraz transnacionalne (književne) Amerike. S tim u vezi ovaj rad nastoji ponuditi novo transnacionalno čitanje američke književnosti (ili američkih književnosti).

Ključne riječi: *savremena književna Amerika, migracija, transnacionalno/transnacionalizam, „transnacionalni preokret”, savremeni transnacionalni američki roman*

Historiziranje sadašnjosti oduvijek predstavlja problem, zahtjevan izazov, pa često i, metaforički rečeno, fluidno tlo. Kako to, u parafrazi riječi Geralda Vizenora, novi teoretičari starog planetarnog principa unutar novog sagledavanja svijeta i njegovih pojava nanovo ističu, planet je živi ekosistem. U određenom tumačenju, on je zajednički javni prostor ili javno dobro (prema engl.

* Doc. dr Selma Raljević, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić” u Mostaru

commons)¹ koje dijele sva živa bića koja čine biocenuzu (prema grč. *bios* — život i *koinós* — zajednica) planetarnog biotopa (prema grč. *bios*, dakle, život i *topos* — mjesto). Planet, viđen kao živi organizam, nalazi se u neprekidnom razvoju. Prema tome, a u skladu sa brojnim činjeničnim, uočljivim i osjetnim promjenama, od kojih će neke biti jasno vidljive tek u odmaku budućeg sintetiziranja i (re)definiranja historije, a čiji segment će neizostavno biti i naša sadašnjost, (i) naš planet nalazi se u stalnom pokretu. Recipročno tome, društvo se, također, nalazi u stalnom kretanju. Ništa od toga, naravno, ne predstavlja novu mudrost, otkriće ili saznanje, već je uvijek bitan, pa i neizostavan temelj kako u sagledavanju, definiranju i interpretiranju, tako i u nastanku, građenju i manifestaciji novih hronotopa i modela bilo koje sadašnjosti, odnosno stvarnosti. Pri svemu tome, odnos prošlosti i sadašnjosti ili historije i savremenosti jeste simbiotičan. U Uvodu zbirke eseja *Vrijeme: vokabular sadašnjosti* (engl. *Time: A Vocabulary of the Present*), Joel Burges i Amy J. Elias, na primjer, zapažaju da sadašnjost/prezent (engl. *present*) i, na osnovu toga — u njihovoj izvedenici — „prezentiizam” (engl. *presentism*) imaju prošlost. U njihovom pojašnjenju, sadašnjost/prezent je istovremeno u vremenu i izvan njega, te zahtijeva vrijeme, a sačinjavaju je/ga višestruke privremenosti. Oni, dakle, zaključuju da je savremena sadašnjost sticaj prilika vremena kroz vrijeme, odnosno stanje vremena u sadašnjem trenutku kroz koje se, također, prelama mnogostrukost vremena ukotvljenog u historiji, pa je savremenost uvijek iskustvo simultanosti za čiju percepciju je potrebno neko vrijeme.² Sagledano kroz historiju, a posebno u našoj savremenosti, osnovni način na koji se društva kreću predstavlja migracija. Isto uočava i američki profesor Thomas Nail u svojoj knjizi *Figura migranta* (engl. *The Figure of the Migrant*), objavljenoj 2015. godine u izdanju Stanford University Pressa. On ističe da je već na razmeđu između XX i XXI stoljeća zabilježeno više regionalnih i međunarodnih migranata nego ikada prije u historiji, te smatra da će XXI stoljeće biti „stoljeće migranta”³. U skladu sa savremenim načinom života, kao i viđenjem savremenog građanina⁴, Nail kaže da, na ovaj ili onaj način,

¹ Vidi, na primjer: Amy J. Elias, „Art and the Commons”, u: *ASAP/Journal*, svezak 1, br. 1, John Hopkins University Press, Baltimore, 2016. (januar), str. 3–15.

² Vidi: Joel Burges i Amy J. Elias, „Introduction: Time Studies Today”, u: Joel Burges i Amy J. Elias (ur.), *Time: A Vocabulary of the Present*, New York University Press, New York, 2016, str. 1–32.

³ Thomas Nail, *The Figure of the Migrant*, Stanford University Press, Stanford, 2015, str. 1. Prijevod S. R.

⁴ Vidi, na primjer: Gregory Feldman, *We Are All Migrants*, Stanford University Press, Stanford, 2015.

„svi mi postajemo migranti”⁵ jer su selidbe ljudi danas sve češće i, jednako, sve češće podrazumijevaju preseljenja na veće udaljenosti nego ikada prije u historiji. Transnacionalna kretanja ključna su odrednica našega vremena. Također, kroz historiju, i ponovo, kao posebno obilježje naše stvarnosti, neminovan način kretanja društva, nažalost, predstavljaju prisilne migracije. U cijelom svijetu i u njegovoj historiji, zemlja koju najviše definira pojam migracije i transnacionalnih kretanja jesu Sjedinjene Američke Države, a svjesnost i svijest transnacionalne Amerike možda najviše izražava književnost.

Mnogi književnici, a zatim i književni historičari, teoretičari i kritičari iznijeli su i/ili obznanili i/ili prenijeli američke istine svojim metaforičkim i/ili izravnim slovom, nasuprot politici ili bilo kakvoj drugoj ideologiji, i uprkos tome. Izraz književnosti općenito i jeste izraz slobodne misli. Tim izrazom, između ostaloga, ukazuje se na antihumanizam i antiesteticizam dogmatiziranih „istina”, na mrak, prokletstvo i zlo svijeta u kojem vladaju dogme, i u kojem su se ljudi u strahu odvikli da slobodno misle. U duhu Faulknerove obznanjene umjetničke borbe protiv propasti svijeta i čovječanstva⁶, jedan od najbitnijih književnih ciljeva manje-više svakog glasa *belles-lettres* jeste predočavanje mikrostrukture života kako bi se otkrile istinske, često skrivene i potisnute, ali i umnogome zaboravljene ljudske i životne vrijednosti. U posudbi i parafrazi još jedne Faulknerove javno iskazane misli⁷, kao i, na primjer, Selimovićevih iskaza o samome sebi⁸, ali i brojnih drugih književnika i književnica svijeta, književnost kao riječ intelektualca/intelektualke, individualca/individualke, odnosno ljudskog bića otvorenog uma, iznad svega pripada ljudskom rodu. Književnost je nepresušan izvor opažanja svijeta. Stoga književnost svijeta podrazumijeva, takoreći, cirkulaciju svjetskim nervnim sistemom. To u njenim (re)definicijama i novom viđenju prvobitne programske ideje i oblikotvornosti tzv. elitne književnosti zapadnoevropskog kulturnog kruga u viziji svjetske književnosti (njem. *Weltliteratur*⁹) Johanna Wolfganga von Goethea (1749–1832) diskuti-

⁵ Thomas Nail, *The Figure of the Migrant*, str. 1. Prijevod S. R.

⁶ Vidi govor Williama Faulknera povodom primanja Nobelove nagrade za književnost 1950. godine, dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1949/faulkner-speech.html, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine.

⁷ Vidi: Frederick L. Gwynn i Joseph L. Blotner (ur.), *Faulkner in the University*, University Press of Virginia, Charlottesville, London, 1995, str. 269.

⁸ Vidi: Meša Selimović, *Sjećanja*, Izdavačka organizacija „Sloboda”, Beograd, 1981.

⁹ Kovanica Johanna Wolfganga von Goethea iz januara 1827. godine, iznesena u razgovoru sa Johannom Peterom Eckermannom (1792–1854), također nje-mačkim književnikom, tadašnjim Goetheovim učenicom.

raju mnogi savremeni književni historičari, teoretičari i kritičari (David Damosch, Paul Bandia, Margaret Cohen, Mariano Siskind, Rebecca Walkowitz, Paul Giles i drugi). Drugim riječima, a kako to, na primjer, opaža Rebecca Walkowitz, zamisao knjiga više nije takva da se njihova opstojnost tiče samo jednog književnog sistema, već da mogu postojati, kako sada, tako i u budućnosti, u raznim i različitim književnim sistemima svijeta. Ona dodaje da je savremena književnost, „na mnoge načine, komparativna književnost: djela se istovremeno nalaze u opticaju unutar nekoliko književnih sistema, i mogu se — neki bi rekli, trebaju se čitati unutar nekoliko nacionalnih tradicija”¹⁰. Upravo mikrokosmos transnacionalnog, internacionalnog i multinacionalnog organizma svijeta u raznim aspektima, pa tako i u pogledu književnosti, predstavljaju Sjedinjene Američke Države.

Međutim, od 12. oktobra 1492. godine, kada su Cristoforo Colombo (tal.), poznatiji kao Christopher Columbus (engl.) (1451–1506), i „njegova nevelika posada doplovili na karipski otočić današnjeg imena San Salvador, [i] zakoračili... u dotad nepoznat geografski, ali i jedinstven konceptualni svijet”¹¹, preko evropske kolonizacije Novog svijeta, naseljenog već hiljadama godina unazad narodima starosjedilaca, te odvajanja od matične i uspostavljanja zasebne imperije usvajanjem Deklaracije nezavisnosti Sjedinjenih Američkih Država 4. jula 1776. godine, i dalje, stvara se narativ toga vrlog Novog svijeta, koji je, paradoksalno, stoljećima „proizvodio šutnju”¹². Prekid te šutnje, kao i višestruko nadilaženje intelektualne kratkovidnosti, dešava se, između ostaloga: rušenjem barijera utemeljenih na brojnim oblicima ideološkog konstrukta „*mi* nasuprot *njih*” — ili, makar, vidljivijim, glasnijim i jačim nastojanjima u tome pravcu, zatim brojnim revolucionarnim pokretima i preokretima u SAD, ali i u cijelom svijetu, posebno od druge polovine XX stoljeća, te ponovnim sagledavanjem i definiranjem historije, a u tome i otkrivanjem historijskih činjenica koje je izbrisala, sakrila, ili čiji glas je utišala moć kolonijalnih i/ili nacionalnih sila, kao i artikuliranjem glasa dotadašnjeg bezglasja *drugih* i *drugačijih*. U dijalektici savremenih kretanja književnosti i kulture SAD i postnacionalne književne teorije i kritike, transnacionalno se stavlja u centar izučavanja književnosti SAD. Općenito, redefiniranjem američkog (post)nacionalnog identiteta

¹⁰ Rebecca L. Walkowitz, „The Location of Literature: The Transnational Book and the Migrant Writer”, dostupno na: <http://rci.rutgers.edu/~walkowit/pubs/Location.pdf>, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine. Prijevod S. R.

¹¹ Sanja Runtić i Marija Knežević, *Savremena književnost američkih starosjedilaca*, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, 2013, str. i.

¹² *Ibid.*

relativnim stavljanjem tačke na retoriku ideologije „američke izuzetnosti”, „posebnosti amerikanstva” i „američkog nacionalnog savršenstva”, transnacionalno se stavlja u centar procesa transformacije američkih studija, ali i remapiranja američkog društva, kulture i civilizacije, pa tako i književnosti, krajem XX i početkom XXI stoljeća. U punobitnom značenju, tačku je nemoguće staviti na tekstualizaciju američke imperije i/ili bilo kakve nacionalne doktrine narcizma i solipsizma, pa čak i određenog oblika fašizma, sve dok postoji odanost Trumpu i njemu sličnima, i sve dok ima inih „trumpovaca”, prošlih i sadašnjih, a nažalost, kako nas historija uči, i budućih. Iako Shelley Fisher Fishkin, direktorica Američkih studija i profesorica na Univerzitetu Stanford u SAD, u svom predsjedničkom govoru na godišnjem sastanku „Udruženja američkih studija” (engl. „American Studies Association”) u Atlanti, američka država Georgia, 12. XI 2004. godine, tvrdi da je „Amerika IMALA imperiju”¹³, Aleksandar Hemon u svojoj kolumni pod naslovom „Ideologija, konflikt, nada, borba”, objavljenj na veb-portaluu Radio Sarajeva 8. V 2016. godine, u PRE-ZENTU bilježi sljedeće:

„...u Americi je široko rasprostranjena vjera u američku izuzetnost (*exceptionalism*), u to da je ovdašnja historija suštinski drugačija od svih drugih, da je *Amerika zbog toga najbolja na svijetu*, i da otud ima dužnost i zadatak da u svijetu i historiji interveniše u skladu sa svojim (izuzetnim) vrijednostima. Ideja je, što se mene tiče, kriptofašistička, ali u nju po dužnosti vjeruju i predsjednik, bilo *Bush bilo Obama*, i Kongres, mnogobrojni kolumnisti i estradni radnici, bez obzira na svoje mjesto na ideološkoj mapi, a i kreteni i uhljupi kao što je *Trump*, a na kraju i tzv. običan narod. Premisa te ideje je da su vrijednosti upisane u Ustav neuništive, a implikacija je da je zbog toga Amerika također vječna i neuništiva. Vjera u snagu i nedodirljivost američke izuzetnosti zavisi od sistematske eliminacije komparativne alternative, od suzbijanja potrebe da se struktura i historija Amerike uspoređuju sa drugima — niko ovdje ne zna šta sve piše u švedskom ustavu, ali će se svi zakleti da je američki ustav najbolji na svijetu. Čak i ako se američkom ustavnom poretuu posreći da se poredi s **dejtonlukom**, komparativna organizacija znanja neizbježno dovedi u pitanje aksiomatsku svetost američke izuzetnosti.

¹³ Shelley Fisher Fishkin, „Crossroads of Cultures: The Transnational Turn in American Studies”, u: *American Quarterly*, svezak 57, br. 1. (mart 2005), str. 17–57. (dostupno na: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=72425&kod=JMM654>, datum posljednje posjete 20. II 2016).

„...Trump, *dabogda mu perut pojela frizuru*, taj ljubitelj liderskih kvaliteta izvjesnog *Vladimira Putina*, taj stručnjak koji ne vjeruje u vakcinaciju i katastrofalne klimatske promjene, ali vjeruje u mučenje, taj rasista koji bi zabranio ulazak muslimana u zemlju, sagradio zid na granici da ne ulaze Meksikanci, taj gutač Viagre koji misli da su sve žene osim njegove govna. Bosansko iskustvo uči da je unutrašnja logika političkog sistema koji navodno automatski eliminiše ekstremiste i luđake uvijek slabša, da se ne smije vjerovati da je većina stanovništva odanija komšiji nego naciji ili nekoj drugoj ideološkoj organizaciji, da se ne smije računati na inerciju stvarnosti, niti se smije vjerovati da će sve biti kao što je dosad bilo samo zato što je tako dosad bilo. Sve što se nama desilo bilo je nezamislivo čak i dok se dešavalo, budući da je reakcija ljudskog uma na šokantnu transformaciju stvarnosti uvijek usporena i odgođena.

Na osnovu znanja stečenog u posljednjih tridesetak godina, meni je jasno da je dokaz da Trump može biti izabran upravo to što je teško zamisliti da bude izabran... *da fašizam počinje na kućnom pragu...*¹⁴

I kocka je bačena — Trump je izabran za 45. predsjednika SAD. U Americi su time, između ostaloga, nastale dvije Amerike: jedna trampistička i fašistička, a druga antitrampistička i antifašistička. Mnogi intelektualci, poput brojnih savremenih američkih pisaca, pobjedu Trumpa na izborima doživjeli su kao smrt Amerike koju su poznavali ili za koju su mislili da je poznaju. Ipak, veliki pozitivan iskorak i napredak postimperijalne Amerike već je ostavio, i sve više ostavlja, svoj trag kako u historiji koju otvara iz „uljepšane” nacionalne kutije, tako i u savremenosti koju mijenja u skladu sa transnacionalnim američkim identitetom, što i jeste odrednica američkog identiteta od prvog slova njegove tekstualizacije, odnosno afirmacije. Transnacionalni preokret, transnacionalne američke studije i transnacionalna vizura Sjedinjenih Američkih Država općenito, kako iznutra, tako i izvana, ali i u međusobnom prožimanju i mnogostrukosti razmjene i/ili protoka ideja, ljudi, kultura, te robe, kapitala i usluga, na razne načine stvaraju novu ili, u biti, nanovo definiraju staru koncepciju SAD. U tom smislu su SAD viđene kao zbir različitih identiteta čovjeka. To je u suštini isti identitet, identitet čovjeka, da se poslužimo foknerovskom metaforom. U tom duhu, na primjer, britanska književnica Zadie Smith

¹⁴ Aleksandar Hemon, „Ideologija, konflikt, nada, borba”, veb-portal Radio Sarajeva, 8. V 2016. Dostupno na: <http://www.radiosarajevo.ba/kolumne/aleksandar-hemon/ideologija-konflikt-nada-borba/225262>, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine.

(rođ. 1975) kaže da ne možemo istovremeno (u)tvrditi različitost i jednakost, već da prvo treba utvrditi istovjetnost da bismo razumjeli jednakost¹⁵. Nadalje, s obzirom na to da se nalazi u stalnom procesu, identitet čovjeka jeste fluidna kategorija. Takva odrednica prenosi se i na čovječanstvo kao makrokosmos čovjeka. U skladu s tim, isto se odnosi i na SAD koje, u pogledu takvog međusobnog odnosa čovjeka i čovječanstva, a kao svjetski jedinstvena zemlja imigranata¹⁶, predstavljaju mezokosmos. U parafrazi iskaza profesora književnosti sa Stanforda Davida Palumbo Liua, SAD čini skup raznih društvenih procesa koji uvijek traju, te ih sam proces upravo i definira. Nasuprot zatvorenom, zaslijepjenom i zatupljenom imperijalnom veličanju „nacionalnog amerikanstva”, koje očito traje i danas, SAD se u viđenju otvorene transnacionalne oblikotvornosti i međunarodnih odnosa smatraju dijelom svjetskog sistema u kojem, uvjetno rečeno, nema granica, a kako to obrazlaže američki profesor emeritus književnosti Paul Lauter. U posudbi tvrdnje Shelley Fisher Fishkin, SAD jesu i uvijek su bile transnacionalno raskršće kultura, te su i bile i bivaju i domaćin i gost u susretima i prožimanjima kultura svijeta. Sve to u osnovi i čini pojam američke kulture. Iransko-američka književnica i profesorica književnosti Azar Nafisi u svojoj knjizi *Republika mašte: Amerika u tri knjige* (*The Republic of Imagination: America in Three Books*¹⁷), objavljenoj u SAD 2014. godine, o zemlji koju je učinila svojim domom bilježi sljedeće:

„To da je Amerika zemlja imigranata jeste općepoznata istina, i čak i sada to ostaje nepromijenjeno — naseljena je ljudima iz raznih dijelova zemljine kugle koji su sa sobom donijeli nemirne duhove svojih prvobitnih domovina, te na taj način učinili da beskućništvo postane sastavni dio američkog identiteta. Amerika je postala simbol egzila i izmještenosti, biranja doma kao suprotnosti rođenja u njemu, više nego bilo koja druga zemlja.”¹⁸

¹⁵ Vidi: Beth Garbitelli, „Q & A: In Zadie Smith’s ‘NW,’ Some Harsh Truths about Friendship”, *PBS Newshour: Art Beat*, 31. X 2012. Dostupno na: <http://www.pbs.org/newshour/art/conversation-with-author-zadie-smith/>, datum posljednje posjete 16. V 2016. godine.

¹⁶ Zemljama imigranata, u istom ili sličnom kontekstu, između ostalih, mogu se, na primjer, nazvati i Kanada i Australija, i svaka od njih, baš kao i SAD, jedinstvena je, isto kao što je jedinstven i svaki čovjek.

¹⁷ Autorica kaže da je *Republika mašte: Amerika u tri knjige* bliznakinja knjige poznate pod naslovom *Lolita u Teheranu: Životopis u knjigama* (*Reading Lolita in Teheran: A Memoir in Books*) u prijevodu s engleskoga jezika Gordane Popović-Vujičić i izdanju hrvatske izdavačke kuće „Naklada Ljevak” iz Zagreba, a prvi put objavljene u SAD 2003. godine.

¹⁸ Azar Nafisi, *The Republic of Imagination: America in Three Books*, Viking Penguin, New York, 2014. str. 34. Prijevod S. R.

Amerika, kako to ističe i Nafisi, ne može biti odvojena od svoje književnosti, baš kao ni bilo koja druga zemlja, niti svijet u cjelini. Prema tome, književnost SAD preslika je stvarnosti isto onoliko koliko je stvarnost SAD preslika književnosti.

U historijskom pogledu unazad, a zbog izuzetno bogatog i istančanog književnog uzleta, godine od 1912. do 1924. smatraju se vrhuncem „visokog modernizma” u američkoj književnosti. S druge strane, „visokim modernizmom” poima se, takoreći, samosvjесni internacionalni pokret u navedenom okvirnom periodu. Tada su, recimo, brojni američki moderni pisci tvrdili da, u odnosu na SAD, Evropa pruža pogodnije uvjete za stvaranje umjetničkih ostvarenja i „visoke” kulture. Dvadesetih godina XX stoljeća neki od njih su se i odselili u Evropu, ponajviše u Pariz, a onda i u London i Berlin. Pariz je zbog svoje liberalnosti i otvorenosti, a i zbog povoljnog kursa franka, postao centar i glavno okupljalište umjetnika koji su se na osnovu slobodne volje otuđili od vlastite zemlje, i to ne samo Amerike. Gertrude Stein (1874–1946), na primjer, iznijela je mišljenje da se modernizam koji je počeo u Americi, zapravo, desio u Parizu. Mnogi američki pisci „visokog modernizma” odlučili su se za privremeni ili stalni život, primjereno rečeno, u dobrovoljnom egzilu (prema engl. *expatriate writers*), ponajviše zbog razočaranja materijalizmom i životom ispunjenim duhovnom prazninom u SAD nakon Prvog svjetskog rata. Pored Gertrude Stein, SAD su trajno napustili i Ezra Pound (1885–1972), Hilda Doolittle (obično H. D.) (1886–1961) i Thomas Stearns (obično T. S.) Eliot (1888–1965). Zbog toga se oni na poseban način smatraju međunarodnim modernistima ili, nasuprot tome, neki od njih, poput Pounda i Eliota, bivaju nacionalno svrstani kao samo američki ili samo britanski pisci. S aspekta današnjeg pogleda unazad na živote i djela tadašnjih pisaca u tzv. dobrovoljnom egzilu, pored internacionalne karakteristike, oni se opravdano mogu smatrati transnacionalnim piscima. Književnom stvaranju transnacionalne Amerike, na određen način, pa i onda kada se bave samo američkim temama, doprinijeli su i američki pisci „visokog modernizma”, koji su djelimično u životu bili ili bivali u tzv. dobrovoljnom egzilu. Neki od njih jesu sljedeći: Ernest Hemingway (1899–1961), Sherwood Anderson (1876–1941), Francis Scott (obično F. S.) Fitzgerald (1896–1940), Claude McKay (1889–1948), Katherine Anne Porter (1890–1980), Nella Larsen (1891–1964), Robert Frost (1874–1963) i Eugene O’Neill (1888–1953). Oni su, između ostalih, svojim književnim bivanjem u svijetu dali osoben doprinos otvaranju Amerike prema svijetu i svijeta prema Americi, ali i Amerike prema Americi, odnosno višestrukom s/(o)tvaranju transnacionalne Amerike. Takvom bivanju Amerike doprinijeli su, međutim, i američki književnici koji su, za razliku od tzv. eks patriotskih pisaca

(prema engl. *ex — bivši, prijašnji*), smatrani tzv. patriotskim američkim piscima. Paradoksalno, oni su često ili većinom u toku svoga života, živjeli, tako reći, u vidu nekog oblika ili životnog osjećaja unutaršnjeg egzila u SAD zbog toga što su bili nedovoljno shvaćeni i neadekvatno prihvaćeni — kakav je, recimo, Herman Melville (1819–1891). Uvjetno rečeno, nacionalnim okvirima bez okvira, tj. univerzalnom svijetu književnosti, istinski pripada i Faulkner. Značaj toga pisca i njegovog djela često je sagledavan s aspekta regionalizma, termina koji je sinoniman frazi „lokalni kolorit” (engl. *local color*). U kritici se često prepliću, takoreći, dva Faulknera: pisac američkog Juga i moderni eksperimentalni pisac. No, svijetu, pa možda i samoj Americi, Faulknera su otkrili Francuzi, koji su se prvi zainteresirali za njegovo stvaralaštvo. Nakon primanja Nobelove nagrade za književnost u Stockholmu 1950. godine, a koja mu je dodijeljena 1949, kao slavni pisac proputovao je mnoge zemlje svijeta. Pod pokroviteljstvom Vlade SAD posjetio je: Englesku, Francusku, Norvešku, Italiju, Švajcarsku, Grčku, te Egipat, Brazil i Japan. Njegov „regionalizam”, odnosno njegovo rodno tlo, kao i životna, a onda i stvaralačka posvećenost američkom Jugu, posebno kao književnom ambijentu njegove zamišljene općine *Yoknapatawpha*, predstavljaju izvor, građu i materiju umjetničkog stvaranja svijeta u pravcu od regionalnog i nacionalnog do sveopćeg i univerzalnog. U tom smislu i on se može smatrati piscem koji je u sklopu svoje nacionalne američke pripadnosti istovremeno i anacionalan. Drugim riječima, i on, kao i mnogi drugi subverzivni pisci, svojom književnom riječju stvara mit Amerike u stvaranju, kako bi to rekla Nafisi, a što stoji nasuprot američkim društveno-političkim idealima i mitologiji *jednakije* američke nacije, da se poslužimo orvelovskom metaforom. U svojstvenom književno-historijskom i interpretativnom osvrtu prvenstveno na Marka Twaina (Samuel Langhorne Clemens, 1835–1910) — koga je Faulkner, na primjer, nazivao ocem američke književnosti — a u primjesi memoarskog, pa i relativno romanesknog, ali, istovremeno, i realnog, kao i književno-kritičkog zapisa o stvaranju Amerike u tri knjige¹⁹ i kreativnog čitanja američke književnosti, Nafisi kaže da Ameriku treba „čitati” iz „osnivačkih dokumenata”²⁰ koje su napisali književnici. Ameriku koja se stvara u takvim *dokumentima* ona naziva *republikom mašte*. Nafisi za Twaina ističe da njegov književni cilj nije da obnovi prošlo, već da ispravi buduće. Svoju tvrdnju ona objašnjava sljedećim citatom Rainera Mariae Rilkea (1875–1926): „Budućnost

¹⁹ Napomena: „Amerika u tri knjige” jeste podnaslov knjige *Republika mašte* Azar Nafisi. Tri dijela *Republike mašte* su sljedeća: „Huck”, „Babbitt” i „Carson”, a naslov epiloga je „Baldwin”.

²⁰ Azar Nafisi, *Republika mašte*, str. 106. Prijevod S. R.

ulazi u nas kako bi se u nama preinačila, mnogo prije nego što se dogodi.”²¹ U tom kontekstu, ona zapaža da je Twain uspio uhvatiti i zabilježiti ono što predstavlja duh, nagovještaj, pa i svojevrstan otisak budućnosti, i dodaje sljedeće:

„...i od tada su mnogi istaknuti američki romanopisci, od Hemingwaya i Fitzgeralda do Carson McCullera i Raymonda Chandlera, od Ralpa Ellisona i Jamesa Baldwina do Saula Bellowa, svako govoreći jezikom svoga vremena, nastavili slijediti taj put na sebi svojstven način. To je ono što mislim kada kažem ‘potomci Hucka Finna’. Svi su oni predstavnici drugačije Amerike, ne restriktivne domovine predočene lažnim patriotizmom političara, već otvoreni je zemlje, zemlje koja se nije odrekla naših snova.”²²

Takav pisac, u određenom smislu, samo u jeziku svoga vremena, vremena naše sadašnjosti i budućnosti, između ostalih, jeste i prethodno spomenuti Hemon. Upravo iz razloga što smatra da književnost ne treba biti u službi politike u vidu propagande, već da treba „stvarati svijet kako bi se razumjeli problemi koje javnost hotimično ignoriše”²³, kao i zbog toga što se njegovog bića i bivanja tiče život Amerike, Hemon nije htio potpisati otvoreno pismo američkih pisaca i drugih „knjiških građana”²⁴ protiv Trumpa upućeno američkom narodu²⁵, iako nije pobornik Trumpa. (Naprotiv!) Hemon se isto tako tiče i život Bosne i Hercegovine, pa zbog toga otvoreno i javno progovara o istome na bosanskom jeziku u aktuelnom trenutku, ponajviše u vidu kolumne koju redovno piše za veb-portal Radio Sarajeva, i u kojoj transtekstualnoopaža i premošćuje dvije kulture, ali i cijeli svijet, posebno u spoju svoga bosanskohercegovačkog i američkog iskustva. Također, kao i mnogi drugi transnacionalni pisci, Hemon živi, misli i piše na oba jezika svoga životnog prostora. Upravo transmigracijski, on premošćuje nacionalni prostor SAD i Bosne i Hercegovine u vidu transcendencije (prema lat. *transcendens* — koji prelazi, nadilazi)

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, str. 107.

²³ Vidi: Razgovor Boba Garfielda sa Aleksandrom Hemonom, „Stranger than Fiction”, dostupan na: <http://www.wnyc.org/story/stranger-than-fiction/>, datum posljednje posjete 13. VI 2016. Prijevod S. R.

²⁴ Aleksandar Hemon, „Why I didn’t Sign the Open Letter Against Trump”. Objavljeno 1. VI 2016. godine i dostupno na: <http://lithub.com/aleksandar-hemon-why-i-didnt-sign-the-open-letter-against-trump/>, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.

²⁵ Vidi: „An Open Letter to the American People: Writers Speak Out Against Donald Trump”. Objavljeno 24. V 2016. godine i dostupno na: <http://lithub.com/an-open-letter-to-the-american-people/>, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.

nacionalnog. U širem smislu to se odnosi na ono što Nafisi objašnjava pojmom „republike mašte” u viđenju „zemlje bez granica”, i koju, većinom, pisci širom svijeta i smatraju zemljom svoje pripadnosti, što je zemlja književnosti — književnosti bez granica.

No, transnacionalno, internacionalno, multinacionalno, a time, u biti, postnacionalno, što je, u suštini, anacionalno slobodno mišljenje još uvijek nije potpuno slobodno, mada je u našoj savremenosti slobodnije nego što je bilo u savremenosti naših neposrednih predaka, makar u nekim vidovima. Književnost, prava književnost — istinski vrijedna književnost, kao glas čovjeka za čovjeka, i jeste subverzivna. U tome je njena apolitičnost čak i vrlo politična. Književnost stoji nasuprot principu isključivo jedne životne istine koju pojedinac, kao i društvo, prihvata kao svoju u pravcu grotesknog (de)formiranja identiteta i života, ali i propasti čovjeka i čovječanstva. U vezi s tim, bosanskohercegovački amerikanista i profesor emeritus sarajevskog Filozofskog fakulteta, Zvonimir Radeljković, znakovito kaže: „Ne možemo reći da nas književnici nisu upozorili. Ako im nismo u potpunosti shvatili poruku, nije posve do njih.”²⁶ Isto kao što se, nažalost, čovjek kroz historiju borio i još uvijek bori, u foknerovskom smislu iskazano, protiv „životinje zvane čovjek”²⁷, na svoj način takvu borbu vodila je i, isto tako, još uvijek vodi i književnost. Ako se stvaranje SAD sagleda kao čin odbacivanja kolonijalnih okova Evrope, prvenstveno Velike Britanije, onda je razumljivo i to što se vodila žestoka borba za priznanje američke književnosti u engleskom akademskom i kritičkom svijetu, koji ju je obezvrjeđivao i podređivao, a onda i za njeno prihvaćanje u svjetskoj književnosti. Paradoksalno, kolonizirani izvorni stanovnici Amerike nisu bili priznati kao američki građani sve do usvajanja *Zakona o indijanskom državljanstvu* 1924. godine. Otpor američkih starosjedilaca i njihovih potomaka stapanju u dominantno društvo SAD trajao je, međutim, i nakon toga, a njihova borba „protiv višestoljetne nepravde... kako bi ublažili njezine bolne posljedice i promijenili pogrešne predodžbe i stavove koji su do nje doveli”²⁸ traje i danas. Iako je sada iza njih razdoblje masovnog indijanskog aktivizma, koji se javio

²⁶ Zvonimir Radeljković, „Proročanstva propasti: politički roman u Americi 1940–1960”. Dostupno na: http://www.openbook.ba/izraz/no01/01_zvonimir_radeljkovic.htm, datum posljednje posjete 5. XII 2012. godine.

²⁷ Frederick L. Gwynn i Joseph L. Blotner (ur.), *Faulkner in the University*, str. 245.

²⁸ Sanja Runtić i Marija Knežević, *Suvremena književnost američkih starosjedilaca*, str. 179. Takodjer, taj dio poglavlja IV pod nazivom „Sad mi govorimo, a vi slušajte”, a u vidu naučnog rada: Sanja Runtić i Marija Knežević, „Starosjedilačko pismo i aktivizam”, dostupan je na: <http://okf-cetinje.org/>

početkom od 1960-ih u okviru širih kulturno-političkih promjena, pokreta i preokreta u američkom društvu, oni i dalje djeluju na

„raznoraznim bojištima i s brojnih pozicija—iz odvjedničkih ureda, galerija i redateljskih stolaca, sa sveučilišnih katedri, stranica knjiga, novina i znanstvenih časopisa, s pozornica ili pak govornica Ujedinjenih naroda... Oboružani velikom ljubavlju za svoj narod, oni kolonijalnom centru i dalje smjelo poručuju: „Sad mi govorimo, vi slušajte”²⁹.

Iz tog razloga, mada se književnost američkih starosjedilaca često bavi i onim što se u biti može shvatiti kao transnacionalni izričaj, oni se svojom riječju, bilo pisanom ili usmenom, odupiru svemu što na bilo koji način može oslabiti prisustvo i identitet njihovog slova. Tako Vizenor, na primjer, veli:

„Starosjedioci su bili u kretanju putem migracija, trgovine i susreta na kontinentu tokom mnogih stoljeća prije doticaja sa Evropljanima. Stvaralačke scene prirodnog kretanja, ili vizionarnog transkretanja, nalaze se u srcu svake starosjedilačke priče. Transnacionalno je opisni koncept, a transkretanje je vizionarni, stvaralački osjet prirodnog kretanja u svijetu.”³⁰

Američka starosjedilačka književnost jeste neraskidivi dio američke književnosti. Pored Vizenora, neki od najpoznatijih savremenih pisaca „izvorne Amerike” jesu i N. Scott Momaday (rođ. 1934), Leslie Marmon Silko (rođ. 1948) i Louise Erdrich (rođ. 1954).

Uvjetno rečeno, i tek u određenoj mjeri slično proglasu „Sad mi govorimo, vi slušajte”³¹, samo u kontekstu američkih doseljenika koji su na koloniziranom američkom tlu željeli ostvariti svoj „Američki san” i osloboditi se kolonizatorskog patronata matične Evrope, stvaranje SAD ogleda se u ideji Ralpa Waldo Emersona (1803–1882): „Graditi, dakle, svoj vlastiti svijet.”³² Emerson i Henry David Thoreau (1817–1862), pisci američke renesanse ili američkog transcendentalizma, svojom filozofijom optimizma i transcendentalističkim

sanja-runtic-i-marija-knezevic-starosjedilacko-pismo-i-aktivizam/#_ftn 1, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Intervju Selme Raljević sa Geraldom Vizenorom, „Words are Crossbloods: An Interview with Gerald Vizenor”. Prijevod S. R.

³¹ *We Talk, You Listen* jeste, zapravo, naslov glasovite knjige Vinea Delorie Jr. (1933–2005), jednog od važnih glasova starosjedilačke Amerike, objavljene 1970. godine.

³² Ralph Waldo Emerson, *Nature, Selected Essays*, Edited with an Introduction by Larzer Ziff, Penguin Books, New York, 1985, str. 81. Prijevod S. R.

pogledima na svijet možda su najviše doprinijeli nastanku američke književne tradicije, odvojene i drugačije od one dominantne evropske, a zatim i trijumfu američke književnosti. S tim u vezi, Emersonov esej „Američki učenjak” (engl. „American Scholar”), koji je prvobitno napisan kao pozdravni govor studentskom udruženju Phi Beta Kappa na Harvardu, 1837. godine, i koji „zgovara američkog intelektualca koji će prevazići evropske uzore”³³, smatra se američkom „intelektualnom deklaracijom nezavisnosti”³⁴. Poređenja radi, općeprihvaćena periodizacija književnih epoha evropskog kulturnog kruga jeste sljedeća: antika, srednji vijek, renesansa, barok, klasicizam, romantizam, realizam, modernizam i, vjerovatno, -izam savremenog doba koje se kao neka nova epoha preispituje, dakle, još uvijek iznutra. U američkoj književnosti, kao okvirna naznaka, može se odrediti sljedeći slijed književnih epoha: književne pojave prije 19. stoljeća koje se mogu podijeliti na rani američki i kolonijalni period (do 1776. godine) i početak demokratskog i revolucionarnog stvaralaštva (od 1776. do 1820. godine); zatim romantizam ili američka renesansa ili doba transcendentalizma (od 1820. do 1860. godine), realizam (od 1860. do 1890), naturalizam (okvirno od 1890. do 1950), modernizam i, u pretpostavci, neki novi -izam u razvoju savremenosti (američki modernizam varira od užeg određenja — prve četvrtine XX stoljeća — do šireg raspona, i to u zavisnosti od tumačenja i shvatanja da li modernizam još uvijek traje ili je, eventualno, završio sredinom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina XX stoljeća ili se to, možda, desilo krajem XX i početkom XXI stoljeća). U periodizaciji američke književnosti često se još dodaje i književno razdoblje nakon Drugog svjetskog rata s nizom potkategorija i/ili razdoblje savremene američke književnosti, sagledano varijabilno na više načina u zavisnosti od viđenja i tumačenja savremenosti. Nafisi, na primjer, književnost SAD dijeli na klasičnu epohu američke književnosti i na novu epohu. Međutim, američka književnost je u „dubokom vremenu” (engl. *deep time*) oduvijek bila i ostala povezana s Evropom, kao i sa svim drugim dijelovima svijeta. Po definiciji Wai Chee Dimock, „duboko vrijeme” jeste denacionalizovani prostor koji čini „vremenska dužina dodana prostornoj širini planete”³⁵. To je, zapravo, duga historija svijeta, a kroz

³³ Zvonimir Radeljković, *Ka američkoj književnoj tradiciji: Henri Dejuvid Toro*, „Svjetlost”, Sarajevo, 1980. str. 51.

³⁴ Emersonov savremenik Oliver Wendell Holmes (1809–1894) prvi je proklamirao Emersonov esej „Američki učenjak” kao američku „intelektualnu deklaraciju nezavisnosti”. Vidi: Oliver Wendell Holmes, *Ralph Waldo Emerson*, Houghton Mifflin, Boston, 1885, str. 115.

³⁵ Wai Chee Dimock, *Through Other Continents: American Literature Across Deep Time*, Princeton University Press, Princeton, 2006, str. 23. Prijevod. S. R.

nju Dimock sagledava američku književnost bez granica nacije-države, kao i izvan isključivih (kon)tekstualnih okvira engleskoga jezika.

Književna Amerika uvijek je u svojoj sastavnici imala i neki oblik transnacionalnog izričaja. Drugim riječima, transnacionalno je oduvijek upleteno u američko. No, transnacionalna (književna) Amerika bila je, metaforički rečeno, gurnuta u podrum sve do *transnacionalnog preokreta* s kraja XX stoljeća, čiji se korijen nalazi u počecima šire i masovnije revolucionarne intelektualne misli u SAD 1960-ih godina, pa čak i 1950-ih, i sve do redefiniranja samog procesa homogenih nacionalnih kultura, što se i dalje nalazi u procesu, kako bi to rekao Homi Bhabha³⁶, svjetski poznati intelektualac sa Harvarda, uzgred rečeno, indijskoga porijekla. U rasvjetljavanju transnacionalne (književne) Amerike, a s obzirom na rastuću populaciju takozvanih američkih Hispanosa — Hispanoamerikanaca i/ili Latinosa — Latinoamerikanaca i Čikanosa — Amerikanaca meksičkoga porijekla, u SAD se sve više vode akademske i naučno utemeljene rasprave o tome da li je španski jezik u toj zemlji strani jezik. Kulturalno, demografski i etnografski, termin „Hispanos” (prema špan. *Hispano* — koji se odnosi na Španiju) može označavati osobe koje imaju špansko porijeklo, ali može imati i šire značenje oznake koja se odnosi na osobe porijeklom iz španskog govornog područja. U smislu šireg tumačenja, mada u pravom smislu riječi nisu sinonimi, termin Hispanos može se u određenim vidovima preklapati sa terminima Latinos (prema špan. *Latino*, za osobu muškog spola, i *Latina*, za osobu ženskog spola, a *Latinos* u oznaci množine — odnosi se najčešće na osobe porijeklom iz Latinske Amerike, uključujući i Brazil) i Čikanos (prema špan. *chica*³⁷ — narandžastocrvena boja iz južnoameričke penjačice *Bignonia chica*; Čikano — meksički Amerikanac i Čikana — meksička Amerikanka, a Čikanosi u oznaci množine — odnosi se na identitet slobodnog izbora Amerikanaca meksičkoga porijekla³⁸). Dodatno, naziv Čikanos koristio se u prošlosti pretežno u pogrđnom značenju. Tako je bilo sve do nastanka pokreta za prava Meksikanaca u SAD (*Chicano Movement*, 1950–1970).

³⁶ Vidi: Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, New York, 1994.

³⁷ *Chica* znači i djevočica, djevojka, dok *chico* znači dječak. U oslovljavanju odrasle osobe u određenom kontekstu može imati ponižavajući smisao isto kao, na primjer, u engleskom jeziku riječ „boy” ili u b/h/s jeziku „mali” ili „mala”.

³⁸ Neki Amerikanci meksičkoga porijekla, na primjer, preferiraju sopstvenu identifikaciju kao samo Amerikanci, dok drugi biraju neku od sljedećih identifikacijskih odrednica: Hispanci, Hispanski Amerikanci, Latinosi, meksički Amerikanci, španski Amerikanci, a, recimo, neki Amerikanci meksičkoga ili kreolskoga porijekla rođeni i/ili nastanjeni u američkoj državi Teksas identificiraju se kao Tehanosi ili Teksanosi (*Tejano* ili *Texano* prema špan. — *Texan*), itd.

Književnost američkih Hispanaca, Latinosa i Čikanosa, odnosno američko-hispanaska, latino i čikano književnost, baš kao i mnogi drugi individualni oblici etničke književnosti, uključujući i književnost američkih starosjedilaca, te afričko-američku ili crnačku književnost³⁹, ostvarili su svoj individualni izričaj, kao i pojedinačne akademske programe u SAD, a zatim i šire u svijetu, u drugoj polovini XX stoljeća.

Konkretno, do transformacije američkih studija, a time i američke književnosti, dolazi posebno 1980-ih godina. Sve te reformacije mogu se razumjeti kao proces koji i dalje traje. Njegov početak nalazi se u slobodnijoj misli *dru- gih* u američkom društvu i progovaranju novih i drugačijih američkih učenjaka (ili, zapravo, „čovjeka koji misli“⁴⁰ tek otvorenijih obzora) 1950-ih, a zatim u novim strujama i radikalnim poduhvatima „američkog pluralizma“ 1960-ih i 1970-ih. Sve to dešava se nasuprot „američkom individualizmu“ kao sinonimu jedinstvenosti amerikanstva (engl. *Americanness*) koji je kao rezultat amerikanizacije u smislu asimilacije, odnosno integracije manjinskih grupa u dominantnu kulturu, bio u usponu do 1950-ih. S tim u vezi, američki profesor društvenih i multikulturalnih studija James A. Banks tvrdi da je američka kultura rezultat dugotrajnog i složenog procesa „višestrukih akulturacija“ (engl. *multiple acculturation*⁴¹) svih društvenih grupa u SAD, s najvećim utjecajem srednje klase bijelaca anglosaksonskog i protestantskog porijekla, poznate kao *WASP* kultura (prema engl. *white, Anglo-Saxon, Protestant*). Međutim, kako američku kulturu sačinjava i niz obilježja drugih kultura, Banks zapaža da se integracijom mijenjala i dominantna *WASP* kultura, baš kao i izvorne kulture etničkih grupa. Sve to u cjelini doprinijelo je složenosti političkog, društvenog, ekonomskog i, općenito, unutarnjeg iskustva američkih građana. Američki pluralizam ili mnoštvo, nasuprot dogmatskom američkom individualizmu, zastupa tezu da je američka kultura mozaik brojnih ravnopravnih i

³⁹ Danas mnogi crnci odbijaju i negiraju odrednicu „afričko-američke“ identifikacije jer se smatraju rođenim Amerikancima. Za razliku od historijske percepcije negativnog i uvredljivog rasnog određenja, isti smatraju da odrednica „crnački/crnačka/crnačko“, nasuprot doktrine „američkog individualizma“, jeste oblik individualizma koji je jednak svim drugim oblicima individualizma unutar američkog pluralizma. S druge strane, mnogi na isti način doživljavaju svoje afričko-američko porijeklo.

⁴⁰ Vidi: Ralph Waldo Emerson, „American Scholar“, dostupno na: <http://www.emersoncentral.com/amscholar.htm>, datum posljednje posjete 12. VI 2016. godine.

⁴¹ Pojam koji prvenstveno u društvene nauke uvodi James A. Banks. Vidi: James A. Banks, *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching*, Routledge, New York, London, 2016.

relativno neovisnih etničkih kultura. U procesu američkog pluralizma, započeto, dakle, revolucionarnim američkim pokretima i preokretima u masovnom dizanju glasa protiv doktrine *drugosti* obespravljenih manjina dotadašnjim nasadom puritanstva i političkim projektom simbolično nazvanim „lonac za taljenje” (engl. *melting-pot*) kao oznaci stapanja različitih kultura u jednu novu, zajedničku kulturu SAD (kulturu „višestrukih akulturacija”), desio se početak i *transnacionalnog preokreta*. Zbog toga, njegov početak označio je kraj „američkog stoljeća” kao perioda i, općenito, kao epistemološkog okvira mitologije američke izuzetnosti kako u općenitom smislu, tako i specifično u američkim studijima. Takva ideologija upravo je i doživjela svoj procvat u američkim studijima. Naime, američke studije iznikle su iz nasada mitologije američke izuzetnosti, pa su u tome pravcu i dalje građene u „američkom stoljeću”. S tim u vezi, vrijeme nakon „američkog stoljeća” naziva se simbolično periodom „postameričkog stoljeća”.

Mada je koncept postojao i ranije u raznim oblicima obilježja postnacionalnih američkih promjena, fraza „transnacionalni preokret” (engl. *the transnacional turn*) smatra se kovanicom američkog profesora historije i američkih studija Roberta Grossa⁴². Njegovo objašnjenje *transnacionalnog preokreta* odnosi se na globaliziranje Amerike, odnosno — u Grossovom tumačenju — na unutarnje prihvatanje i razumijevanje vanjskih, tj. inostranih vizura, načina i oblika poimanja SAD. On to posebno ističe kao bitnost u razvoju američkih studija. Njegovu tezu, zatim, proširuje već pomenuta stanfordska profesorica Shelley Fisher Fishkin, prvenstveno u svom, također pomenutom, predsjedničkom govoru na godišnjem sastanku „Udruženja američkih studija” 2004. godine. Prema njenom mišljenju, cilj izučavanja američkih studija i obrazovanja u tome pravcu „nije izvoženje i veličanje arogantnog, pro-američkog nacionalizma, već razumijevanje višestrukih značenja Amerike i američke kulture u njihovoj ukupnoj složenosti”⁴³. U njenom viđenju, američke studije u „postameričkom stoljeću” predstavljaju mjesto

„gdje su dijasporске zamisli cijenjene zbog sjajnih sinteza raznovrsnosti koje stvaraju; mjesto na kojem je termin „američki/američka/američko” shvaćen u svom najširem hemisfernom smislu; mjesto na kojem je prepoznato da postoji važan sadržaj američke književnosti napisan i na

⁴² Vidi: Robert Gross, „The Transnational Turn: Rediscovering American Studies in a Wider World”, u: *Journal of American Studies*, svezak 34, broj 3, decembar 2000, str. 373–393.

⁴³ Shelley Fisher Fishkin, „Crossroads of Cultures: The Transnational Turn in American Studies”, str. 20. Prijevod S. R.

jezicima drugačijim od engleskog; mjesto gdje je kulturni rad koji je nastao u smislu američkoga pisanja van SAD-a isto tako mjerodavan predmet istraživanja⁴⁴.

Novo razumijevanje identiteta SAD, te američke unutarnje i vanjske međusobne povezanosti sa svijetom razvilo je transnacionalne američke studije, kao i transnacionalnu američku književnost, a onda i njeno izučavanje, ali i nove poglede na američku književnost u svojoj ukupnosti. U svemu tome, dešava se i određeno remapiranje književnosti SAD. U tom smislu, na primjer, mišljenje Caren Irr, američke profesorice sa univerziteta Brandeis u američkoj državi Massachusetts, jeste da se piscima književnosti SAD mogu smatrati svi pisci koji se obraćaju publici SAD⁴⁵. Na taj način, književnost SAD vrlo blisko dolazi u dodir sa svjetskom književnosti. Slično tome, o „osvjetovljavanju” (prema engl. *wordling*) američke književnosti i/ili književnosti SAD i njenim novim geoknjiževnim putevima i uređenju, u svom razumijevanju i viđenju, raspravljaju brojni svjetski profesori književnosti i američkih studija, kulturolozi, teoretičari književnosti i književni interpretatori (Christian Moraru, Winfried Fluck, Robert T. Tally Jr., Amy J. Elias, Wai Chee Dimock, Paul Giles, Rob Sean Wilson, Paul Jay i mnogi drugi). „Osvjetovljavanje” američke književnosti, što je u nekim od mogućnosti koncipiranja i načina imenovanja viđeno i kao model eventualne „američke svjetske književnosti” ili „svjetske američke književnosti”⁴⁶, prepliće se s modelima transnacionalne književnosti SAD ili transnacionalne američke književnosti. Sve to u cjelini ili pak u zasebnim jedinicama prepliće se i s modelom planetarne književnosti. Transnacionalne američke studije i transnacionalna američka književnost, isto kao i planetarne studije i planetarna književnost⁴⁷, baš kao i nove vizure svjetske književnosti, konsenzusno dobivaju svoje utemeljenje u cijelom svijetu manje-više krajem XX i/ili

⁴⁴ *Ibid.*, str. 26. Prijevod S. R.

⁴⁵ Vidi: Caren Irr, *Toward the Geopolitical Novel: U. S. Fiction in the Twenty-First Century*.

⁴⁶ Christian Moraru, „Introduction to Focus: American Literature Unlimited — Toward a New Geoliterary Order”, u: *American Book Review*, svezak 36, broj 5, juli — avgust 2015, str. 3.

⁴⁷ *Planetarni model* predstavlja udaljavanje od globalizacije, a onda i njeno prevazilaženje, te približavanje suštinskoj bitnosti današnjice koju predstavljaju etički odnosi ispoljeni prvenstveno novim modelima transnacionalnosti, internacionalnosti i multinacionalnosti. Postavke, definicije i gledišta nove, ali i *retroplanetarnosti* uokvirene su knjigom *Planetarni preokret: odnosnost i geostetika u dvadeset i prvom stoljeću* (*The Planetary Turn: Relationality and Geoaesthetics in the Twenty-First Century*) u uredništvu Amy J. Elias i Christiana

početkom XXI stoljeća. Pojedinačno, svaki od tih modela utemeljen je, između ostaloga, objavljivanjem novih studijskih publikacija (monografija, zbornika radova, časopisa i dr.), održavanjem naučnih konferencija, osnivanjem i pokretanjem univerzitetskih i zasebnih naučnih centara i instituta, kao i institucionalizacijom u vidu formiranja i/ili reformiranja akademskih planova i programa. Tako, na primjer, transnacionalne američke studije se sve više izučavaju kako na univerzitetima u SAD, tako i u cijelom svijetu. Brojne akademske institucije u SAD i širom svijeta osnovala su ili transformirale postojeće centre i institute u pravcu temeljitijeg i opsežnijeg interdisciplinarnog istraživanja i naučnog doprinosa studijima američke kulture, civilizacije i umjetnosti u transnacionalnom kontekstu. Retrospektivno, pojavila su se i posebna izdanja mnogih časopisa posvećena transnacionalnim američkim temama, počevši od takvog specijalnog izdanja časopisa *Američki tromjesečnik* (engl. *American Quarterly*) iz septembra 1998. godine. Deceniju nakon toga, u pokroviteljstvu kalifornijskog univerziteta Stanford i pod rukovodstvom Shelley Fisher Fishkin i Shirley Geok-Lin Lim, osnovan je i časopis koji se u cjelini bavi transnacionalnim američkim studijama upravo pod nazivom *Časopis transnacionalnih američkih studija* (engl. *The Journal of Transnational American Studies*)⁴⁸. Isprva amerikanisti iz SAD nisu pridavali jednaku pažnju ili, tačnije, većinom su ignorisali naučni rad amerikanista izvan SAD, posebno ako njihov iskaz nije bio na engleskom jeziku. Iako i danas ima takvih slučajeva, amerikanisti iz SAD i drugih zemalja svijeta u raznim vidovima međusobne saradnje, kao i individualnim naučnim radom, većinom bez diskriminacije neameričkih amerikanista od strane njihovih kolegica i kolega iz SAD, sve više doprinose propitivanju transnacionalne Amerike, a time i transnacionalne američke književnosti kako u unutarnjem tkivu SAD, metaforički rečeno, tako i u smislu organizma SAD u međusobnom odnosu sa svijetom.

Transnacionalnom književnosti, općenito, može se smatrati književno stvaralaštvo koje se bavi s/(o)tvaranjem svijeta u njegovom razumijevanju izvan i iznad, zapravo preko (prema lat. *trans* — preko) prostora nacije, a time i nacije-države, pa je takva tvorbenost i transnacionalne američke književnosti. Kako pojam „transnacionalno” podrazumijeva *odnosnost* (prema engl. *relationality*) najmanje dvije ili više nacija, može se reći da je morfologija njegovog vokabulara u osnovi komparativna. Prema tome, transnacionalni književni izraz ostvaruje

Morarua, koja je objavljena 2015. godine u izdanju Northwestern University Pressa.

⁴⁸ Vidi: http://escholarship.org/uc/acgcc_jtas, datum posljednje posjete 17. VI 2016. godine.

se u književnosti koja se bavi migracijama, a unutar toga i imigracijama, te unutar toga i egzilom, i u svemu tome i transmigracijama, kao i, općenito, transnacionalnom prirodom svijeta, pa onda i raznim oblicima afirmacije kolektivnog i ličnog transnacionalnog identiteta čovjeka. S obzirom na to da se u američkoj književnosti i njenom izučavanju prije *transnacionalnog preokreta* pažnja najviše posvećivala vladajućim modelima višeidentitarnog društvenog prostora u svim oblicima njegovog ostvarenja, jedna od ključnih karakteristika transnacionalizacije američke književnosti, prema riječima profesora američke književnosti i kulture na Univerzitetu u Sidneju, u Australiji, Paula Gilesa, jeste ponovno propitivanje predmetno tradicionalnog razumijevanja „prirodnog” svijeta književnosti SAD od samih njenih početaka⁴⁹. S tim u vezi, Giles, a onda, pored drugih amerikanista, i profesorica sa Univerziteta u Hanoveru, u Njemačkoj, Ruth Mayer, pogledom unatrag razmatraju historiju i književnost SAD u postkolonijalnoj matrici⁵⁰. Prema njihovom mišljenju, američka književnost, viđena kao postkolonijalna od osnivanja SAD i kao postnacionalna od *transnacionalnog preokreta*, u svojoj cjelokupnosti može biti shvaćena kao postkolonijalna jer je opća karakteristika postkolonijalne književnosti davanje glasa bezglasnim. Dodatno, Gilesovo izvanameričko čitanje australijskih utjecaja na američki književni izraz i, između ostaloga, njegov pristup „paralaksičnoj zoni” (prema engl. *parallax zone* — zona paralakse) književne Amerike, proširili su *antipodsku* perspektivu američke književnosti. Termin „zona paralakse” Giles je usvojio od geografa Neila Smitha. Nasuprot tumačenju društvenog prostora susreta u vidu „zone kontakta” (prema engl. *contact zone*) američke profesorice komparativne književnosti Mary Louise Pratt, koji podrazumijeva fizički doticaj i blizinu geografskih odrednica, „zona paralakse” odnosi se na „topografski raskorak između veoma različitih prostora koji stvaraju zagonetne pre-djele kroz koje može biti oblikovana preokrenuta slika američke književnosti”⁵¹.

⁴⁹ Vidi, na primjer: Paul Giles, *Antipodean America: Australasia and the Constitution of U. S. Literature*, Oxford University Press, New York, 2013; Paul Giles, *The Global Remapping of American Literature*, Princeton University Press, Princeton, 2011; Paul Giles, *Transnationalism in Practice: Essays on American Studies, Literature and Religion*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2010.

⁵⁰ Vidi: Ruth Mayer, „Postcolonial/Transcultural/Transnational: American Studies, American Literature, and the World”, u: Winfried Fluck, Erik Redling, Sabine Sielke, Hubert Zapf (ur.), *American Studies Today: New Research Agendas*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2014, str. 139–157.

⁵¹ Paul Giles, „Turning American Literature Inside Out: Transatlantic Seascapes and the Global Imaginary”, dostupno na: https://www.1.gsec.keio.ac.jp/upload/freepage/file/20111015_Giles.pdf, datum posljednje posjete 19. VI 2016. godine. Prijevod S. R.

Nova struktura svijesti o složenim odnosima koji čine ljudski život u kojem je svako manje-više i na različit način lokalna, regionalna i međunarodna, a u biti — svjetski, te nova sloboda i nova iskrenost u otkrivanju svijeta i samootkrivanju sepstva u nekoj novoj pojavnosti višeglasja današnjice, otvorili su nove puteve promišljanja i stvaranja transnacionalne američke književnosti. S obzirom na to da je roman žanr koji se nalazi u stalnom pokretu, pa time i u stalnom definiranju i redefiniranju, te ima spužvastu teksturu, kako bi to rekla Wai Chee Dimock, i stoga *transtekstualno* upija, ali i uvijek iznova, na jedinstven način, iskazuje istine ljudskog iskustva, najpuniji je izraz transnacionalne (književne) Amerike. Prostor transnacionalnog romana, bašlarovski rečeno, ostvaruje se kao fenomen slobode koja se artikulira jezikom. Jezik transnacionalnog romana onda je iskaz identiteta, alat umjetničkog stvaranja u foknerovskom smislu, ali i prevođenja kulturalnih (trans)formacija kroz različite (trans)lokacije u smislu transnacionalnih oblika i preobličenja posredstvom „migracije, dijaspor, premještanja i izmještenja”⁵². Takav jezik karakterizira kretanje koje, u određenom vidu, nasuprot stagnaciji, okoštalošću, pa i smrti, predstavlja razvoj, a time i promjene, i u svemu tome — sam život. U dijalogu sa životom, a onda i u artikulaciji svijeta koji — uprkos brojnim otporima, ali i zastrašujućoj opasnosti neprestane sprovedbe intelektualne kratkovidnosti i zaostalosti i, napose, gluposti — svakim danom sve više postaje transnacionalan, savremeni transnacionalni roman većinom jeste višejezičan i višekulturalan. Jezička matrica savremenog američkog transnacionalnog romana jeste dvodimenzionalna ili višedimenzionalna. Jezgru takve romaneskne jezičke matrice obično čini engleski jezik⁵³, ali njen kôd se u nekim slučajevima često, a u nekim tek povremeno prebacuje na neki drugi jezik ili na neke druge jezike. Unutar teksta, dakle, tehnikom prebacivanja kôda ili međujezičnosti (prema engl. *interlingualism*) romanopisac kombinira dva ili više različitih jezika, čime se, zapravo, postiže transjezičnost romanesknog iskaza. Prema tome, metaforički rečeno, transjezik jeste jezik savremenog američkog transnacionalnog romana. Njime se, između ostaloga, izražava dvojnost i višeslojnost kulturalnih kôdova u oslovljavanju kulturalnih promjena. Pri tome, romaneskna platforma nije tek pedagoška, već je životna. S tim u vezi, ali i nasuprot iluziji tehnika nekih sadržaja realnosti (poput načina i oblika virtualnog života, i to često kao pošasti naše i, po svemu sudeći, buduće savremenosti, te politike i propagande), tehnike kazivanja savremenog američkog transnacionalnog

⁵² Homi Bhabha, *The Location of Culture*, str. 172. Prijevod S. R.

⁵³ Između ostalih, nezaobilazni razlozi dominacije engleskog jezika jesu i književna produkcija i tržište.

romana u svojoj složenosti, takoreći, prevode koncept realnosti u koncept mogućnosti. Sadržaj i forma savremenog američkog transnacionalnog romana u svemu tome i na određen način prevode, pa i transponiraju koncept američkog u koncept svjetskog, i obratno — koncept svjetskog u koncept američkog, oboje na američkom i/ili unutarnjem i/ili vanjskom nivou. Na taj način, može se reći da ono što možemo nazvati istinskim američkim individualizmom u vidu polifonije ili zbira različitih identiteta kako čovjeka, tako i čovječanstva transcendiraju, tj. prevazilazi „američki individualizam” ideološkog (be)smisla. Protagonisti transnacionalnog američkog romana na neki način su pokretni subjekti koji primaju i interpretiraju/prevode kulturalne kôdove dok, istovremeno, aktivno prenose i prevode sopstvenu identitetarnu i kulturološku kodifikaciju. Oni, između ostaloga, mogu biti subjekti migracija, pa i migracija unutar migracija, pri čemu mogu biti i subjekti obrnutih migracija u kontekstu nekih vidova i razina migracija, poput: nacionalnih i internacionalnih, vanjskih i unutarnjih, ruralno-(sub)urbanih u tom ili obratnom pravcu ili na samo jednom nivou, stalnih i privremenih, prinudnih i dobrovoljnih, grupnih i pojedinačnih, organiziranih i neorganiziranih ili, eventualno, akademskih/edukativnih/istraživačkih, pa i sezonskih i, čak, turističkih. Prenos informacija u mreži transnacionalnog povezivanja odvija se u najmanje dva pravca u promjenjivim i dvojakim ulogama pošiljaoca i primaoca. Transnacionalnost, dakle, izranja iz prostora jezika romana. Takvo tumačenje može se potvrditi i tezom koju zastupaju semiotičari, a to je da „unutarnja sintagmatika elemenata u tekstu jeste jezik prostornog modelovanja”⁵⁴. U širem viđenju Hemonovog zaključka u tekstu „Budućnost egzila”⁵⁵ o jeziku kao jedinoj istinskoj i virtualnoj domovini unutar, ali i naspram vječno estetički i etički nedovršenog svijeta, a koji se tiče egzilantskog bivanja izmještenih pisaca u svijetu, jezik se u mnoštvu svojih identiteta može identificirati i kao istovremeno implicitni i eksplicitni *treći prostor* stvaranja svijeta u njegovom estetičkom i etičkom stvaranju. Nostalgija, usamljenost, otuđenje, izmještenost, izolacija, nepripadnost, potraga za identitetom, domom, pa i potraga bez određenja, što je potraga kao način bivanja, tek neka su od tematskih težišta transnacionalnog romana općenito, pa time i transnacionalnog američkog romana. Usamljenost je na neki način, poput nostalgije, manje-više osjećaj, boja, tema, pa i, takoreći, stanje ili nijansa jezika egzilantskog i općenito transnacionalnog romana. Hemon, na primjer, u romanu *Projekat Lazarus (The Lazarus Project, 2008)* kaže da je usamljenost

⁵⁴ Jurij M. Lotman, *Struktura umjetničkog teksta*, prevod i predgovor Novica Petković, Nolit, Beograd, 1976, str. 288.

⁵⁵ Aleksandar Hemon, „Budućnost egzila”.

upravo transnacionalna. To je, također, jedna od nijansi njegovog romana *Kako su nastali ratovi zombija* (*The Making of Zombie Wars*, 2015). Nafisi, također, za usamljenost veli da ona ne pripada nijednoj naciji posebno, baš kao, recimo, ni ljubav, mržnja, saosjećanje, pohlepa ili nasilje, ali da je jedan od doprinosa američke proze, osobito svijetu književnosti i čovječanstvu uopće, „njena artikulacija te moderne pojave, izolacije pojedin (a)ca, što vodi ka obliku emocionalnog i društvenog autizma”⁵⁶. Usamljenost je često neka vrsta forme transnacionalnog američkog romana, baš kao i transnacionalnog romana u općem smislu, ali i bivanja u svijetu savremenog čovjeka. To je, također, povezano i sa potragom i propitivanjem kao načinom života, što je opet njegova transnacionalna karakteristika. Stoga se transnacionalni roman, a time i transnacionalni američki roman, često bavi i pitanjem doma. Dom je većinom fluidna, promjenjiva i otvorena kategorija, pa čak i stanje. Definicija doma nije monolitna i može označavati i/ili fizičku i/ili metafizičku vrijednost, a čini je odgovor na pitanje i „gdje” i „što”. Dom može biti i definicijski neuhvatljiva kategorija kao odredište potrage koje uvjetno ne označava poznato i/ili dostižno. U svemu tome otvara se i pitanje „doma” transnacionalnog američkog romana.

Poetiku (ili „dom”) transnacionalne književne Amerike stvaraju:

— i pisci koji nisu rođeni u SAD, ali čiji dvostruki ili višestruki građanski identitet čini i američka nacionalna pripadnost, odnosno pisci koji su pravno postali državljani i SAD;

— i pisci koji su rođeni u SAD i koji se na osnovu porodičnog porijekla (a podsjetnika radi, kako je već rečeno, SAD nacija su imigranata) i, bez obzira na njega, na osnovu svoga s/(o)tvaranja transnacionalne Amerike i bavljenja transnacionalnim temama mogu smatrati (i) transnacionalnim piscima;

— i pisci koji nisu rođeni u SAD i koji pravno nemaju američko državljanstvo, već su državljani neke druge zemlje, a koji se bave s/(o)tvaranjem transnacionalne Amerike i američkim transnacionalnim temama.

Transnacionalna književna Amerika stvara se kako iznutra tako i izvana, i u međusobnom odnosu unutarnjeg i vanjskog. Pri tome, u transnacionalno ulazi i kulturalno, etničko i raso, pa i religijsko, u domenu trans, inter, i multi koncepata prostora svijeta kao dijalektičke pojavnosti. S tim u vezi, *planetarnost* se, recimo, ispoljava kao posljednja razvojna faza transnacionalnih američkih i općenito transnacionalnih studija u modernosti sadašnjice. U našoj savremenosti, među ostvarene romanopisce transnacionalne (književne) Amerike koji nisu rođeni u SAD, ali koji su postali i američki državljani, između ostalih, spadaju:

⁵⁶ Azar Nafisi, *Republika mašte*, str. 281. Prijevod i zagrada S. R.

Aleksandar Hemon (rođ. 1964, Sarajevo, tada bivša SFRJ, danas Bosna i Hercegovina), Azar Nafisi (rođ. 1955, Tehran, Iran), Chang-Rae Lee (rođ. 1965, Seul, Južna Koreja), Dinaw Mengestu (rođ. 1978, Adis Abeba, Etiopija), Edwige Danticat (rođ. 1969, Port o Prens, Haiti), Jhumpa Lahiri (rođ. 1967, London, Velika Britanija; roditelji su joj indijski emigranti, a imigrirali su u SAD kada je ona imala dvije godine), Junot Díaz (rođ. 1968, Santo Domingo, Dominikanska Republika), Laila Lalami (rođ. 1968, Rabat, Maroko), Téa Obreht (rođ. 1985, Beograd, tada bivša SFRJ, sada Srbija), Viet Thanh Nguyen (rođ. 1971, prije Ban Me Thout, sada Buon Ma Tuot, Vijetnam), Rabih Alameddine (rođ. 1959, Aman, Jordan; roditelji su mu Libanci; odrastao u Kuvajtu i Libanu, obrazovao se u Velikoj Britaniji i Americi, a sada svoje vrijeme dijeli između San Franciska i Bejruta). Neki od najcjenjenijih pisaca koji su rođeni u SAD i koji se, eventualno, na osnovu porodičnog porijekla i, bez obzira na njega, na osnovu svoga transnacionalnoga stvaralaštva mogu smatrati (i) transnacionalnim piscima jesu sljedeći: Amy Tan (rođ. 1952, smatra se pripadnicom druge generacije imigranata kao i svi oni koji su rođeni u SAD, a čiji su roditelji američki imigranti; konkretno njeni roditelji emigrirali su iz Kine), Dave Eggers (rođ. 1970), Héctor Tobar (rođ. 1963, roditelji emigrirali iz Gvatemale), Jeffrey Eugenides (rođ. 1960), Maxine Hong Kingston (rođ. 1940, roditelji emigrirali iz Kine), Ruth Ozeki (rođ. 1956, majka Japanka, otac Amerikanac, bijelac, kako stoji u biografiji na njevoj veb-stranici⁵⁷), latinoamerička književnica Sandra Cisneros (rođ. 1954), Teju Cole (rođ. 1975. u SAD, gdje su mu roditelji studirali, a koji su se nekoliko mjeseci nakon njegovog rođenja vratili u rodnu Nigeriju; on se u SAD vratio u dobi od 17 godina), crnačka spisateljica Toni Morrison⁵⁸ (Chloa Anthony Wofford, rođ. 1931), i drugi. Pisci koji pravno nemaju američko državljanstvo, već su državljani neke druge zemlje, a koji se bave s/(o)tvaranjem transnacionalne Amerike i američkim transnacionalnim

⁵⁷ Vidi: <http://www.ruthozeki.com/about/long-bio/>, datum posljednje posjete 20. VI 2016.

⁵⁸ S obzirom na to da je percepcija rasnog posebno u SAD neodvojiva od nacionalnog, a što i sama Toni Morrison nastoji nadići u smislu otpora izjednačavanju bjelačkog i bjelaštva u SAD s konceptom američkog identiteta, te crnačkog i crnaštva kao odrednice *drugosti* i koncepta koji ne pripada američkom identitetu, (trans)rasno se može opravdano sagledavati u dodiru s (trans)nacionalnim, ali i unutar (trans)nacionalnog promišljanja i, nadalje, „raspamćenja”, da se poslužimo Hemonovim terminom koji se tiče prepoznavanja sopstvenog iskustva unutar novog narativa, pa onda i odmišljanja rasnog i nacionalnog. Također, Morrison se izjašnjava kao američka, a ne afričko-američka književnica (vidi, na primjer: <http://thenewinquiry.com/blogs/zunguzungu/as-an-american-writer-toni-morrison-on-colbert/>, datum posljednje posjete 20. VI 2016).

temama, između ostalih, jesu sljedeći: nigerijska spisateljica Chimamanda Ngozi Adichie (rođ. 1977), irski pisac Colm Tóibín (rođ. 1955), britansko-indijski književnik Hari Kunzru (rođ. 1969), pakistansko-britanska književnica Kamila Shamsie (rođ. 1973), zimbabvijska književnica NoViolet Bulawayo (rođ. 1981), turska spisateljica Elif Şafak (rođ. 1971. godine u Strazburu, u Francuskoj), južnoafrički pisac John Maxwell (obično J. M.) Coetzee (rođ. 1940.), koji je od 2006. godine službeno i australski građanin i kome je zahtjev za američko državljanstvo, nakon određenog perioda života provedenog u SAD, odbijen 1971. godine zbog učesća u protestima protiv rata u Vijetnamu. Uzgred rečeno, svi pisci iz posljednje navedene kategorije imaju određeno iskustvo života u SAD.

U transnacionalnim romanima i transnacionalnoj književnosti u širem smislu, Amerika se stvara u pogledu izvan i u pogledu iznad „zamišljenog” prostora nacije-države. Transnacionalni američki roman na razne načine prelazi okvire nacionalnoga, pa njegov tekst i stvaranje u vidu transnacionalne deklaracije nezavisnosti, metaforički rečeno, ima značajnu ulogu u oblikovanju transnacionalne (književne) Amerike. Transnacionalnost se, u određenom smislu, može shvatiti kao koncept vizionarnog kretanja čovjeka i čovječanstva u pravcu prirodnog osjećaja istovjetnosti ljudskog identiteta i habitata bez granica nacije-države i drugih monostvarnosnih praksi i kalupa podjele čovječanstva. Na taj način, pojam „transnacionalnost” transcendiraju samog sebe i sferu opisanog, te njegova estetika prelazi u domen *transkretanja*, da se poslužimo terminom Geralda Vizenora u njegovom širem viđenju. Vizenorov pojam i tumačenje *transkretanja* kao duhovnog, vizionarnog i kreativnog osjeta i opažaja prirodnog kretanja razvili su se u osobenu estetičku teoriju percepcije prirodnog kretanja. Vizionario *transkretanje* priče kretanje je narativa prisustva, što stoji nasuprot simulaciji odsustva. To je, između ostaloga, narativ kretanja, pa time i promjena, što podrazumijeva i sam pojam u složenici čiji prefiks „trans-”, također, i općenito, upućuje na pokret i/ili promjenu. U Vizenorovoj koncepciji *transkretanje* se pretežno tiče književnosti američkih starosjedilaca i, kako to on objašnjava, teorijskih zamisli transmisije (prema engl. *transmission* — prijenos, prenošenje, prim. prev.) u književnosti, a što se odnosi na kreativnu percepciju kretanja u prirodi i interpretaciju prirodnih kretanja u vizuelnim scenama u umjetnosti i književnosti. Dakle, u transcendenciji i Vizenorovog termina „transkretanje” i pojma „transnacionalno”, može se reći da transnacionalna američka književnost, isto kao i transnacionalna književnost općenito, jeste književnost *transkretanja* ili književnost u *transkretanju*. U vezi s tim, možda je jedna od najbitnijih *transkretnji* transnacionalne američke ili transameričke književnosti, baš kao i transnacionalne književnosti uopće, vizionarna i stvaralačka percepcija knjiga čija namjera jeste da se ne čuju čulom sluha, već ćutilnošću mašte i mogućnosti.

*Literatura**Osnovni izvori (romani, memoari, romansirani narativi i drugi književni izvori)*

- [1] Emerson, Ralph Waldo, *Nature, Selected Essays*, Edited with an Introduction by Larzer Ziff, Penguin Books, New York, 1985.
- [2] Hemon, Aleksandar, *Kako su nastali ratovi zombija*, s engleskog prevela Irena Žlof, Buybook, Sarajevo, 2016.
- [3] Hemon, Aleksandar, *Projekat Lazarus*, s engleskog prevela Irena Žlof, V. B. Z. d. o. o., Zagreb, 2009.
- [4] Hemon, Aleksandar, *The Lazarus Project*, Riverhead Books, New York, 2008.
- [5] Hemon, Aleksandar, *The Making of Zombie Wars*, Picadoc, London, 2015.
- [6] Nafisi, Azar, *The Republic of Imagination: America in Three Books*, Viking Penguin, New York, 2014.
- [7] Selimović, Meša, *Sjećanja*, Izdavačka organizacija „Sloboda”, Beograd, 1981.

Stručna i opća literatura

- [8] Banks, James A., *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching*, Routledge, New York, London, 2016.
- [9] Bhabha, Homi, *The Location of Culture*, Routledge, New York, 1994.
- [10] Burges, Joel i Elias, Amy J. (ur.), *Time: A Vocabulary of the Present*, New York University Press, New York, 2016.
- [11] Cowley, Malcolm (ur.), *The Portable Faulkner*, Revised and Expanded Edition, Penguin Books, Harmondsworth, 1981.
- [12] Dimock, Wai Chee, *Through Other Continents: American Literature Across Deep Time*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
- [13] Elias, Amy J. and Moraru, Christian (ur.), *The Planetary Turn: Relationality and Geoaesthetics in the Twenty-First Century*, Northwestern University Press, Evanston, IL, 2015, Kindle izdanje.
- [14] Elias, Amy J., „Art and the Commons”, u: *ASAP/Journal*, svezak 1, br. 1, John Hopkins University Press, Baltimore, 2016. (januar), str. 3–15.
- [15] Feldman, Gregory, *We Are All Migrants*, Stanford University Press, Stanford, 2015.
- [16] Giles, Paul, *Antipodean America: Australasia and the Constitution of U. S. Literature*, Oxford University Press, New York, 2013.
- [17] Giles, Paul, *The Global Remapping of American Literature*, Princeton University Press, Princeton, 2011.
- [18] Giles, Paul, *Transnationalism in Practice: Essays on American Studies, Literature and Religion*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2010.
- [19] Gross, Robert, „The Transnational Turn: Rediscovering American Studies in a Wider World”, u: *Journal of American Studies*, svezak 34, broj 3, decembar 2000, str. 373–393.
- [20] Gwynn, Frederick L. i Blotner, Joseph L. (ur.), *Faulkner in the University*, University Press of Virginia, Charlottesville, London, 1995.
- [21] Holmes, Oliver Wendell, *Ralph Waldo Emerson*, Houghton Mifflin, Boston, 1885.
- [22] Irr, Caren, *Toward the Geopolitical Novel: U. S. Fiction in the Twenty-First Century*, Columbia University Press, New York, 2014.
- [23] Lotman, Jurij M., *Struktura umjetničkog teksta*, prevod i predgovor Novica Petković, Nolit, Beograd, 1976.

- [24] Mayer, Ruth, „Postcolonial/Transcultural/Transnational: American Studies, American Literature, and the World”, u: Fluck, Winfried, Redling, Erik, Sielke, Sabine i Zapf, Hubert (ur.), *American Studies Today: New Research Agendas*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2014, str. 139–157.
- [25] Moraru, Christian, „Introduction to Focus: American Literature Unlimited — Toward a New Geoliterary Order”, u: *American Book Review*, svezak 36, broj 5, juli — avgust 2015, str. 3.
- [26] Nail, Thomas, *The Figure of the Migrant*, Stanford University Press, Stanford, 2015.
- [27] Radeljković, Zvonimir, „Mi u Pustoj zemlji: Pogovor”, u: Eliot, T. S., *Pusta zemlja*, Prijevod i bilješke: Z. R. Buybook, Sarajevo, 2004.
- [28] Radeljković, Zvonimir, *Ka američkoj književnoj tradiciji: Henri Dejvid Toro*, „Svjetlost”, Sarajevo, 1980.
- [29] Runtić, Sanja i Knežević, Marija, *Suvremena književnost američkih starosjedilaca*, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, 2013.

Internet izvori

- [30] „An Open Letter to the American People: Writers Speak Out Against Donald Trump”. Objavljeno 24. V 2016. godine i dostupno na: <http://lithub.com/an-open-letter-to-the-american-people/>, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.
- [31] Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia*, Basic Books, New York, 2001, str 10. (dostupno na: <https://sculptureatpratt.files.wordpress.com/2015/07/svetlana-boym-the-future-of-nostalgia.pdf>, datum posljednje posjete 20. VI 2016).
- [32] Emerson, Ralph Waldo, „American Scholar”, dostupno na: <http://www.emersoncentral.com/amscholar.htm>, datum posljednje posjete 12. VI 2016. godine.
- [33] Fishkin, Shelley Fisher, „Crossroads of Cultures: The Transnational Turn in American Studies”, u: *American Quarterly*, svezak 57, br. 1. (mart 2005), str. 17–57. (dostupno na: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=72425&kod=JMM654>, datum posljednje posjete 20. II 2016).
- [34] Garbitelli, Beth, „Q & A: In Zadie Smith’s ‘NW,’ Some Harsh Truths about Friendship”, *PBS Newshour: Art Beat*, 31 X 2012. Dostupno na: <http://www.pbs.org/newshour/art/conversation-with-author-zadie-smith/>, datum posljednje posjete 16. V 2016. godine.
- [35] Giles, Paul, „Turning American Literature Inside Out: Transatlantic Seascapes and the Global Imaginary”, dostupno na: https://www1.gsec.keio.ac.jp/upload/freepage/file/20111015_Giles.pdf, datum posljednje posjete 19. VI 2016. godine. Prijevod S. R.
- [36] Govor Williama Faulknera povodom primanja Nobelove nagrade za književnost 1950. godine, dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1949/faulkner-speech.html, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine.
- [37] Hemon, Aleksandar, „Fudbal u podrumu”, veb-portal Radio Sarajeva, 11. VI 2016. Dostupno na: <http://www.radiosarajevo.ba/kolumne/aleksandar-hemon/fudbal-u-podrumu/228657>, datum posljednje posjete 12. VI 2016. godine.
- [38] Hemon, Aleksandar, „Ideologija, konflikt, nada, borba”, veb-portal Radio Sarajeva, 8. V 2016. Dostupno na: <http://www.radiosarajevo.ba/kolumne/aleksandar-hemon/ideologija-konflikt-nada-borba/225262>, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine.
- [39] Hemon, Aleksandar, „Why I didn’t Sign the Open Letter Against Trump”. Objavljeno 1. VI 2016 godine i dostupno na: <http://lithub.com/aleksandar-hemon-why-i-didnt-sign-the-open-letter-against-trump/>, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.
- [40] http://escholarship.org/uc/acgcc_jtas, datum posljednje posjete 17. VI 2016. godine.
- [41] <http://thenewinquiry.com/blogs/zunguzungu/as-an-american-writer-toni-morrison-on-colbert/>, datum posljednje posjete 20. VI 2016.

- [42] <http://www.ruthozeki.com/about/long-bio/>, datum posljednje posjete 20. VI 2016.
- [43] <https://college.georgetown.edu/collegenews/the-ferguson-syllabus.html>, datum posljednje posjete 12. VI 2016. godine.
- [44] <https://sociologistsforjustice.org/ferguson-syllabus>, datum posljednje posjete 12. VI 2016. godine.
- [45] Intervju Sarahe Kanowski sa Aleksandrom Hemonom, dostupan na: <https://radio.abc.net.au/programitem/pejD8KO8VL?play=true>, datum posljednje posjete 26. V 2016. godine.
- [46] Intervju Selme Raljević sa Geraldom Vizenorom, „Words are Crossbloods: An Interview with Gerald Vizenor”, dostupan na: <http://post45.research.yale.edu/2016/05/words-are-crossbloods-an-interview-with-gerald-vizenor/>, datum posljednje posjete 26. V 2016.
- [47] Radeljković, Zvonimir, „Proročanstva propasti: politički roman u Americi 1940–1960”. Dostupno na: http://www.openbook.ba/izraz/no01/01_zvonimir_radeljkovic.htm, datum posljednje posjete 5. XII 2012. godine.
- [48] Razgovor Boba Garfielda sa Aleksandrom Hemonom, „Stranger than Fiction”, dostupan na: <http://www.wnyc.org/story/stranger-than-fiction/>, datum posljednje posjete 13. VI 2016.
- [49] Runtić. Sanja i Knežević, Marija, „Starosjedilačko pismo i aktivizam”, dostupan je na: http://okf-cetinje.org/sanja-runtic-i-marija-knezevic-starosjedilacko-pismo-i-aktivizam/#_ftn1, datum posljednje posjete 11. VI 2016. godine.
- [50] Walkowitz, Rebecca L., „The Location of Literature: The Transnational Book and the Migrant Writer”, dostupno na: <http://rci.rutgers.edu/~walkowit/pubs/Location.pdf>, datum posljednje posjete 12. V 2016. godine.

Selma Raljević

TRANSNATIONAL LITERARY AMERICA

Summary

The space and time of contemporaneity have been marked by numerous revolutionary movements, as well as by questioning or by „remaking” the conventional forms of human understanding of the world and thus literature as well. In its dialogue of contemporary American literature and culture with a (post)national literary theory and criticism, a transnational poetics opens up wide ranging (re)examinations of American literature (s). In general, a wide ranging (re)examination of American (post)national and postcolonial identity provides a new transnational understanding of American studies, and then their transformation in the late 20th and 21st centuries. Given the fact that a novel is a genre that is always in motion, and the texture of a novel is *spongelike*, as Wai Chee Dimock would have said — a novel always reflects the world that produces it and, moreover, it also provides a comprehensive account of human experience — a novel is maybe the most complete expression of transnational (literary) America. Accordingly, this paper aims to offer a new transnational reading of American literature(s).

Key words: contemporary literary America, migration, transnational/transnationalism, „transnational turn”, contemporary transnational American novel